

1. GAP VE JEOLJİ SEMPOZYUMU

SONUÇ BİLDİRGESİ

Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapılması öngörülen barajlar, hidroelektrik santralleri ile sulama tesislerinin yanı sıra, altyapıdan, sanayiye, tarımdan sağlığa, ulaştırmadan eğitime kadar pek çok alanda birbirleriyle ilişkili projeler demeti olarak düşünülen GAP çok sektörlü, entegre bölgesel kalkınma projesi olarak bilinmektedir. Ülkemiz için yaşamsal öneme sahip bu projenin 2005 yılında tamamlanması öngörülmüş ancak geldiğimiz noktada enerji üretimi dışında hedefler tutturulamamıştır.

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası 11-14 Mayıs 2005 tarihleri arasında Urfa 'da DSİ Bölge Müdürlüğü Sosyal Tesislerinde DSİ, HARRAN ÜNİVERSİTESİ VE MTA'lı bilim insanlarının katıldığı 1.GAP ve Jeoloji Sempozyumunda bölge yer altı kaynakları ve bu kaynakların toplum ve ülke yararına kullanılması, bölgenin su potansiyeli, Fırat ve Dicle sınır aşan sular sorunu, GAP'ın depremselliği ve depremselliğin bölgede ki makro mühendislik yapılarına (Barajlar, otoyollar, vb.) etkileri jeolojik yapıdan kaynaklanan sağlık sorunları gibi konular başta olmak üzere tarım, sanayi, kentleşme ulaştırma gibi konular ele alınarak tartışılmış ve aşağıdaki sonuçların kamuoyuna duyurulması karar altına alınmıştır.

Proje ülkenin en önemli yatırımı olup 2005 yılında bitilmesi gerekirken yatırımların durması nedeniyle 2010 yılına ertelenmiştir. Gecikmenin yanında, enerji üretimi dışında hedefler tutturulamamıştır. Sulama açısından yalnızca yüzde 13'lük bir gerçekleşme olmuştur. Bugün itibarıyla proje kapsamında 222 bin hektarlık bir alan sulanabilmekte, sulanan bu alanların aşırı ve bilinçsiz sulanması yanında sulama projelerinin işletmeye açılması ile beraber proje gereği yapılması gereken tarla içi drenaj sisteminin yapılamaması nedeniyle GAP topraklarında 25-30 bin hektarlık bir alanda tuzlanma-çoraklanma meydana gelmiştir. Bu sonuç, verimli tarım alanlarımızın tahribini getirmekte

ve ülke ekonomisine büyük kayıplar vermektedir. Harran ovası arazisi genellikle kil ağırlıklı olup yüksek özgül tutma kapasitesi ile bünyesinde çok miktarda su tutmaktadır. Dolayısıyla çoraklanma ve tuzlanma gibi olumsuzlukların bir an önce giderilmesi için proje gereği yapılması gereken tarla içi drenajın ovadaki arazilerin jeolojik özellikleri dikkate alınarak en kısa sürede gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunun için, tarımsal ve sulama projelerinin biran önce bitirilmesi için gerekli planlama ve kaynak transferinin yapılması sağlanmalıdır. Projenin 2010 yılında bitirilmesi de yıllık 2 milyar dolarlık bir bütçenin GAP a aktarılmasından geçmektedir.

GAP ta üretimde olan barajlarda, % 70-80 ler oranında bir enerji üretimi gerçekleşmekte, burada ülkemiz elektrik ihtiyacının %25'i ne karşılık gelmektedir. Enerjide elde edilen katma değer bölgeye yansımamakta, üretilen bu değerden bölge halkı adil bir pay alamamaktadır. Örneğin bölge insanının tükettiği enerji miktarı ülke ortalamasının altındadır.

Projenin ulaşım sektöründe de durum farklı değildir. Gaziantep-Şanlıurfa ve Şanlıurfa'yı Mardin üzerinden Habur'a bağlayacak otoyol inşaatı bitirilememiş, uluslar arası kargo hava alanı bitirilememiş, bölgeyi limanlara ve Ortadoğu ya bağlayacak demiryolu projelerine ise hiç başlanmamıştır. Bu durum GAP' nın misyonuna aykırı olup, planlaması ile çelişmektedir.

GAP'taki gecikme, tarımın yanı sıra, hayvancılık, sanayi ve istihdamda da istenen hedeflere ulaşılmasını engellemiş bölge insanında bıkkınlık yaratmış ve projeye olan ilgi azalmıştır.

Birleşerek körfeze Şatt-el-arap olarak ulaşan büyük akarsu havzasının iki ana kolu olan Fırat ve Dicle'nin, zaman içinde çok değişken nicelikteki akışlarını, ancak Türkiye'deki büyük baraj hazneleriyle düzenlemek mümkündür. Bu tesisler mansap ülkelere de, gerek rüsubat

tutulması ve taşkınların etkin kontrolü, gerekse kurak dönem akışlarının çoğunlukla artırılması açılarından önemli yararlar sağlamaktadır. Havzanın su potansiyeli konusunda, Fırat için 29 ila 37, Dicle için 42 ila 58 milyar m³/yıl mertebesinde, çok farklı değerlerle karşılanmaktadır. Kıyıdaş ülkelerce suyun hakça ve makul kullanımı, mümkün ise havza dışına da su tahsisi için, toplam 24 milyar m³/yıl'ı bulan bu farkların giderilmesini sağlayacak biçimde, öncelikle Fırat-Dicle havzasının gerçek su potansiyelinin belirlenmesi gerekir.

Gap bölgesinin yer altı kaynakları konusundaki zenginliği sadece fosfat değil, yine tamamı bölgede olan Şırnak asfaltit yatakları, Adıyaman linyit, demir, Bitlis apatitli manyetit Diyarbakır bakır, mika, jeo-termal, mermer, Siirt maden köy bakır pirit, krom tuz ve daha birçok maden çeşitli sayılabilir. Ulusal madencilik politikamızın olmamasına bağlı olarak bölgedeki yer altı kaynaklarından bazıları atıl olarak bekletilmekte, buda sanayi ve istihdam üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Bugün yer altı kaynaklarımızın ülke, dolayısıyla bölge içinde işlenmesini, sağlayacak, ham cevher olarak dışsattım kalemi olmasını caydıracak kamu yararı ekseninde bir düzenleme maalesef yok. Mevcut maden yasası bu amaçlara hizmet etmekten çok uzak bir metin olup ulusal çıkarlar göz önüne alınarak yeniden düzenlenmelidir.

Gap bölgesinde son 20 yılda yaşanan değişik olgulara bağlı olarak oluşan göç hareketleri nedeniyle insanların barınma sorununun önem kazandığı bir gerçektir. Bu sorunun çözümünü için son çıkan kanun ve yönetmeliklere uygun yapı malzemelerine gereksinim olduğu bir gerçektir. Bu gereksinimin bölgede mevcut olan fabrikalardan karşılanması zor görünmekte olup, çözüm için jeoloji mühendislerinin önderliğinde hammadde arama araştırma ve etüd faaliyetlerine, mevcut fabrikaların kaynaklarının geliştirilmesine gereksinim bulunmaktadır. Bu çabalar sırasında bölgesel ihtiyaçların planlanmasına ve projelendirilmesine çevre duyarlılığına tarım alanlarının korunmasına önem verilmesi gerekmektedir.

Gap ın verimli tarım alanlarının can suyu gübredir. Gübrenin ana girdisi olan fosfatın, ta-

mamına yakın kısmı GAP ta yer almaktadır. Mardin Mazıdağı yöresi 75 milyon ton işletilebilir, 260 milyon ton potansiyel fosfat rezervlerine sahip olmakla Türkiye'nin en önemli fosfat sahasını oluşturmaktadır. Mazıdağı Fosfat Tesisleri, nakliye maliyetleri nedeniyle sadece Mersin, Adana ve İskenderun'daki özel gübre fabrikalarına ekonomik olarak pazarlanabilmektedir. Bu fabrikalar ise şu anda ara ürün ve mamul gübre ithal ettiği için fosfat kayası talebi bulunmamaktadır. Bu nedenle 140 milyon dolarlık alt yapı, sosyal tesis, yan-yardımcı tesis, büyük tesis yatırımı yapılan ve şu anda çalıştırılmayan 500.000 ton/yıl konsantre fosfat üretim kapasiteli Mazıdağı tesislerinin yeniden ekonomiye kazandırılması için Mazıdağı bölgesinde gübre fabrikası kurulması dışında bir çözüm yolu bulunmamaktadır. GAP Bölgesi içinde bulunan yani pazar sorunu olmayacak bu gübre fabrikasının kurulması için yapılan yeni değerlendirilmelerde, sülfürik asit kullanılmadan üretilen, NİTROFOSFAT tipi gübrenin ekonomik üretilebileceği ortaya çıkmıştır. Nitrofosfat üretimi için fosfat hammaddesi, gübre fabrikasının alt yapısı (elektrik, yol, sosyal ve yardımcı tesis) Mazıdağı'nda hazır bulunmaktadır. Yapılan fizibilite çalışmalarında 230.000 ton/yıl kapasiteli NİTROFOSFAT Tesisinin yatırım tutarının 200-250 Milyon Dolar dolayında olduğu, bu tesisten ayrıca 100.000 ton/yıl metanol ve 36.000 ton/yıl CAN gübresi de satılabilir ürün olarak elde edilebileceği ortaya çıkmıştır. Ancak, Nitrofosfat tesisi için amonyak temini projenin önünde tek sorun olarak durmaktadır. Amonyak ise doğalgazdan ekonomik olarak elde edilmektedir. Mazıdağında kurulacak Nitrofosfat tesisinin, amonyak ünitesinin(100.000 ton/yıl) yıllık doğalgaz ihtiyacı 100 milyon m³'tir. Ancak Mazıdağı tesislerinde kurulmayan 2. hattın gerçekleşmesi halinde yıllık doğalgaz ihtiyacının maksimum 300 milyon m³ yükseleceği tahmin edilmektedir.

Son 20 yılda bölgede yaşanan olumsuzluklar kırsal alandan kente göçü getirmiş, buda GAP daki kentlerimizin çarpık ve plansız büyümelerine neden olmuştur. Özellikle verimli tarım alanları siyasi ve maddi rant kaygılarıyla yerleşime ve sanayi tesislerine açılmıştır. Sanayi atıklarının kontrol altına alınması çöp deponi alanlarının, yer altı suyunu sağlayan jeolojik

formasyonlar üzerine kurulması içme ve kullanma sularını tehdit etmektedir. Oluşumları itibarıyla faylarla meydana gelen bu tarım alanlarında ki yapılaşmalar bölgenin doğusundan geçen DAF da olabilecek bir depremden etkilenebileceklerdir. GAP da yer alan 9 kent Nazım İmar Planlama çalışmalarında mutlaka planlama alanı ve civarını oluşturan jeolojik formasyonların jeomorfolojik, litolojik, fiziksel ve jeo-mekanik-jeo-mühendislik özellikleri göz önüne alınmalı ve planlama alanı kayaçlarının bu özelliklerinin "Belirleyici, Sınırlayıcı ve yönlendirici" karakterleri sayısallaştırılmalıdır. Bölgede yeni yerleşim yerlerinin yapılaşmaya açılmasında mutlaka bilimsel ölçütler ve standartlar kapsamında jeolojik-jeoteknik etütlerdir yapılmalıdır. Bu etütlerin yapımı ve DENETİMİ zorunlu kılınarak bilim ve mühendisliğin öngördüğü ölçütler içinde YASALARDA yer almalıdır. GAP Bölgesi arazi kullanım haritalarının çıkarılması için planlama yapılmalıdır.

GAP içinde yer alan bazı kentlerimizin yerleşim ve sanayi alanlarında yer alan kaya türlerinde, asbest gibi halk sağlığını tehdit eden kanserojen minerallerin varlığı bilinmektedir. Bu alanlar öncelikli olmak üzere diğer alanlarda halk sağlığını olumsuz etkileyen jeolojik formasyonların belirlenmesi gerekli olup Tıbbi Jeoloji çalışmalarına başlanarak riskli alanlar belirlenmelidir.

Bölgede toprak reformu adil bir şekilde düzenlenmelidir.

Küreselleşmenin dayattığı politikalar nedeniyle ülkemiz için yaşamsal öneme sahip GAP, geldiğimiz noktada devletin gündeminden çıkmış gözükmemektedir. Proje ulusal bir sorun olup gerekli ilgiyi ve duyarlılığı devletten görmelidir. Bölgede faaliyet gösteren yabancı petrol şirketlerinin aşırı üretim ve maksimum kar güdüsü nedeniyle yer altı sularımızın kirlenmesinde önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Bu şirketlerin GAP daki kentlerin su ihtiyacını karşılayan yeraltı sularını kirlletmeye yönelik faaliyetleri devlet tarafından denetlenmelidir.

Çevrenin ve doğal hayatın korunmasına ilişkin gerekli araştırma ve planlamalar yapılmalı; örneğin varlığıyla bölgenin iklimini değiştiren Atatürk Barajı, başta Fırat olmak üzere Kahta Çayı, Çatal Çay ve Eğri Çay akarsuların

taşıdığı ve erozyondan kaynaklanan fazla toprak taşınması nedeniyle kirlenmenin tehdidi altındadır. Bu ve benzer çevre sorunlarına karşı önlemler bugünden alınmalıdır.

Güvenlik nedeniyle bölgede tarıma kapalı verimli arazilerin kullanıma açılmasının koşulları yaratılmalı, hayvancılığın geliştirilmesi için uygulanan yayla yasakları kaldırılmalıdır.

SONUÇ:

GAP'ın bir an önce devreye girmesi ülkemiz ve bölge açısından bir çok dengeleri olumlu yönde değiştirecektir. Bu dev entegre kalkınma projesinin tamamlanması ancak insanı merkezine alan bir planlama ile yapılabilir. Temel hedefi rant ve sömürü olan ve insanı doğayı yok sayan anlayışlar devam ettiği müddetce bu dev proje bitse dahi sorunlardan kurtulamayacaktır.

GAP benzeri yatırımlarda amacımız toplumun refah düzeyini yükseltmek yerine, eğer günü kurtarmak maddi ve siyasi rantı ilke edinmek olursa kalkınma lafları birer manipulasyondan öteye gitmez. Talan mantığıyla ülkemizin doğal kaynaklarına yaklaşırsa, daha işin başında kalkınma lafının aldatmaca olduğu ortaya çıkar. Jeoloji mühendisleri odası olarak hiç kuşkusuz, GAP'ın kendisi ile birlikte getireceği olumlu gelişmeler yaşanacaktır. Toplumsal yapı ve ilişkiler üzerinde olumlu etkiler görülecek, 3 milyonu aşkın insana iş olanağı doğacak, modern tarım sistemine geçilmesi durumunda yaşamın diğer alanlarında da kimi olanaklar elde edilecektir. Doğal olarak bütün bunlar, günümüzdeki durumla karşılaştırıldığında olumlu gelişmelerdir. Ancak bu olumlu gelişmelerin başat duruma gelmesi, Bölgede kalıcı bir barış ve kardeşlik ikliminin yeşermesi gerekmektedir. Bu iklimi de ancak insanı özne sayan demokratik mekanizmaların çalıştığı, bölge halkının "dert ortağı" değil, "çözüm ortağı" olduğunu tespit eden siyasal irade sağlayabilecektir.

Basına ve kamuoyuna duyurulur.

Saygılarımızla

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası